

ՆԱԳՈՒԼԵՈՆ Ա. ԵՒ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

(ՄԵԾԻՆ ՆԱԳՈՒԼՈՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵՍԿԻ ԱՌԹԻՒ)

(1821 Մայիս 5)

Ա.

ԱՏՄԱԿԱՆ անձնաւորութեան մը բարոյական կշիռը, պատահարի մը կարեւորութեան չափը դատելու համար, հարկ է որ մտքովն փոխադրուինք այն ժամանակին և այն պարագայից մէջ՝ յորս ապրեցեան կամ պատահեցան, Ապագայ դատողութիւնը և ըմբռնումներ՝ չեն կարող երբէք ճշգրտապէս համապատասխանել ժամանակին իրական զգացմանց։

Այս տարուան Մայիս 5ին, բովանդակ Գաղղիա յիշեց և յիշատակեց Նապոլէոն Մեծի մահուան հարիւրամեակը։ Կատարուեցան հանդիսական շքեղ և բարձր յիշատակութիւնը, եկեղեցականը, գիտնականը և զինուորականը. զանց ընելով յիշել և սակաւ բողոքներ ընդդէմ նորա աշխարհակալ և զինուորական ոգւոյն։

Եկեղեցական շքեղ հոգեհանգիստներուն մէջ, հարկ է յիշենք մասնաւորապէս ի Պարիս կատարուածը մայր եկեղեցւոյն մէջ, ուր հանդիսադիր նախագահեց ծիրանաւոր արքեպիսկոպոսն Դիւբուա, և ուր բեմախօսեց համակրելի հռետոր, երբեմն նշաւաւոր զինուոր, քահանայն Հէննոր։ Յայտնի է քօղարկուեցան Նապոլէոնի մեղադրելի ծանր արարքը ընդդէմ Եկեղեցւոյ Գլխոյն և եկեղեցական օրինաց իշխանութեանց, և շեշտուեցան, կենացը յառաջելով, Նապոլէոնի վերջին ամաց քրիստոնէական զգացումները, խօսքերը և քրիստոնեայ մահը։

Գաղղիոյ մտաւորականութիւնը իր վեհ և ծանր յիշատակութիւնը կատարեց ի Սորբոն, բարձրացնելով Նապոլէոնի գերադասականական կազմակերպիչ միտքը հիմնական օրէնքներով, ակադեմական հաստատութիւններով, Հանրային կրթութեան բարեկարգութեամբ և քաղաքական օրէնագիտութեամբ, որ զանազան պետութեանց օրէնագիտութեան հիմն եղաւ, ինչպէս Նապոլէոնի համար առաջնորդ եղած էր Հոլմէսականը, իսկ Գաղղիոյ զինուորականութիւնը, որուն գերագոյն նշանակն և ոգին եղած էր Նապոլէոն Բոնապարտ, տօնեց իր զինուորական մեծ տունը, Էնվալիդներուն մատրան մէջ, ուր կը հանգչի նոյն ինքեան Նապոլէոնի մարմինը, ի ներկայութեան կարդինալ Արքեպիսկոպոսին, մարաշախտից, հարիւրաւոր զօրավարաց, ծովակալաց, ամեն կարգ սպայից և նշանաւոր զինանգիտաց: Եւ մարաշախտն Պոշ, աշակերտ մը Նապոլէոնի ռազմագիտական դպրոցին, ամբողջ Գաղղիոյ զինուորականութեան խանգաւառ զգացումը կ'արտայայտէր առ մեծ կայսրը՝ երբ կը վերջացնէր իր խօսքը, բոլորովին յափշտակուած. « Տէր ինքնակալ, հանգչէ՛ ի խաղաղութեան: Նոյն իսկ գերեզմանիդ մէջ դու կը վաստակիս Գաղղիոյ համար: Հայրենեաց ամեն մէկ վտանգին, մեր զրօշակները կը դողան երբ կ'անցնի արծիւդ: Եթէ մեր լէգէոնները յաղթող ներս մտան Յաղթական կամարէն՝ զոր դուն կանգնեցիր՝ Դուն ես, որ Օստէլիիցի սրով, գծեցիր անոնց յաղթութեան ճամբան »: Լրագրներէն ոմանք կը յիշեն զօրավարաց յուզեալ արցունքները այս պահուն:

Այսպէս Գաղղիոյ զինուորականութիւնը, ղեռ դար մը վերջը իր Մեծ Մարտին յաղթող զօրավար կը համարէր զՆապոլէոն, որ զինուորին և անուս զինուորին սրտին մէջ անգամ ներշնչած էր՝ Գաղղիոյ փառքին և հողին՝ անչափ, անշէջ սէր մը, որ կ'առնու կը տանի բանակները ի յաղթութիւն:

Եւ յիշատի, երբ ժողովուրդը մը ղեռ դար մը վերջը, այսպէս կը զգայ իր հայրենեաց փառքը և հողը, որ ատելով իսկ հանդերձ պատերազմ, արինհեղութիւն, կ'ելեկտրանայ հայրենեաց անուանը վրայ, այն ժողովուրդը չի կրնար մեռնիլ. և ի զուր կարծեց Գերմանիա՝ թէ կարող էր զայն ոչնչացնել. և փոխադարձաբար ազգ մը որ ինքզինքը կը զգայ ազգ, չի կրնար մեռնիլ: Հազարաւոր տարիներ վերջը բազմահալած, բազմակիր հայութիւն մը ղեռ կ'ապրի իր անցեալ փառացը և հողոյն սիրով, և պիտի ապրի ցորեան կը զգայ իր ուրոյն էութիւնը, իր ազգային կոչումը և իր հողոյն սէրը: Այն օրը որ հրաժարի իր հայրենի հողը սիրելէ, հրաժարած պիտի ըլլայ ուրոյն ազգութիւն մը ներկայացնելէ և ապագայ յոյսերէ: Ժամանակեան բեկումներ, ժամանակեան ձախողութիւնք, պէտք չեն երբեք յուսահատել մեծ միտքերը, արի ոգիները:

Նապոլէոնի անկումը 1814ի, բոլոր աշխարհի Պատմութեան ամենէն նշանաւոր դէպքերէն մին համարուած է: Նապոլէոնի հակառակ Դաշնակցութիւնը, մեծ զիւռահագտներ, ինչպիսիք էին Մէտէոնիք Աւստրիոյ, Կալլերի Անգլիոյ, Նէսէլըոգ Ռուսիոյ և Հարդընբերգ Բրուսիոյ՝ համարեցան որ Գաղղիա դրին երկրորդակարգ պետութեանց՝ երկրորդական կարգերուն մէջ: Սակայն կար ազգը, կար ոգին. և բաւական եղաւ Տալէյրանի մը խորագէտ քաղաքագիտութիւնը, այն երկրորդակարգ պետութիւններէն միութիւն մը կազմել, անցնիլ անոնց գլուխ, վախ ազգել Դաշնակցաց և այսպէս ըլլալ նորէն Մեծ Պետութեանց հաւասար:

Նապոլէոնի առաջնակարգ յատկութիւններէն մին էր, իր սիրելիութիւնը ռամկին և զինուորին, ոչ արուեստակեալ, այլ ներքսապէս անկեղծ զգացեալ, որով և անոնցմէ փոխարինուած: Ինքը Այաչիօ կղզւոյն ծնունդ, մայրաքաղաքին մեծութիւններուն անծանօթ, Բեղափոխութեան սպայ մը, իր զինուորական կարգադրիչ հանճարով, հասաւ զինուորութեան և աշխարհի փառաց զազաթնակէտը: Կայսր անարկու, Թա-

գաւորք և իշխանք կը սպասէին իր նախաստեղծին մէջ, ներս մտնելու իր հրամանին, Այալիոյի քաղաքացի մը՝ Կ'ըլլար փեսայ Աւստրիոյ հին և մեծ Տանը. Քահանայսէն մը Կ'օրհնուէր իր կայսրութիւնը. կը ստեղծուէին կայսերական Տան դուքսեր, իշխաններ, կոմսեր: Շարք մը մեծանուն զօրավարաց զինքը միշտ պատած էին. և սակայն այս ամէն փառացը մէջ այդ զինուորական մեծ հանճարը կը զգար, և զգացնել կուտար, որ իր յաղթական փառացը կերտողը իր զինուորներն էին, որ իր կայսրութիւնը ժողովրդենէն էր և անոնց էր պարտական և ժողովրդածայն (plébis-

Նապոլէոն Ա.

citaire) ընտրութիւնը իր իշխանութեանը դրօշակ կը համարէր, և ոչ ազդեցութիւնը թագաւորաց, իշխանաց և մեծամեծներու. և զինուորաց կը ներշնչէր այս զգացումը և փոխադարձ Կ'ընդունէր անսահման սէրը, որով բանակները՝ իր անուան վրայ՝ կը քալէին ի մահ և ի յաղթութիւն: Դաշնակից թագաւորք զլուէին այս ձգողութիւնը զինուորաց, անոր համար ջանացին միշտ զինքը բաժնել իր զինուորներէն:

Երբ առաջին անգամ յաջողեցան փակել զինքը յէլլա, և երբ ուզեց նա ելնել այդ կեանքէն, վստահ էր որ հազիւ երեսնայ բանակին, բանակը պիտի դիմէր իրեն:

Յաղթական քայլով հասաւ ի Պարիս, առաւ կայսրութեան սանձերը իր ձեռքը, իրեւ թէ չէր թողուցած. կազմեց բանակը, զարնուեցաւ ի Վաթէրլու, և զինուորութիւնը չյաղթուեցաւ. յաղթուեցաւ իր յոգնած միտքը, իր մարդկային բնութիւնը, կորսնցուցեր էր իր անվեհեր խրախոյսն և իր սրամիտ ճանաչողութիւնը։ Անոր համար, բաժնն պատմագիրը, որ թէ ինքը Վաթէրլուէն վերջն ալ փոխանակ Անգղիոյ վեհաձեռութեանը դիմելու, զոր լաւ պէտք էր ճանչնար, դիմէր դարձեալ իր զինուորացի Պատմութիւնը գուրկ պիտի ըլլար Ս. Հեղինէի կալանաւորութեան անցքերէն։

Եւ ինչ երկիւղ ազդեց իր կալանաւորութիւնը, — երբ 1815ի Օգոստոս 9ին Նորթուոյրթրիստ նաւը ստացաւ զՆապոլէոն, որ ինքնակամ անձնատուր եղեր էր Անգղիոյ տէրութեան, համարելով որ այսպէս ազատ կեանք մը պիտի ունենար, քաշուած յԱնգղիա, կամ ուր ուզէր։ Եւրոպա և բոլոր աշխարհ չէր հաւատար, որ անոր անուշիկ դադրած էր իր հմայիչ և անհրկու ազդեցութենէն։ Այնահաման ծով մը, շատ մը ամիսներու նաւարկութիւն, կը բաժնէին կալանաւորը այն ժողովուրդներէն՝ ռուս գլուխ, տէր և սարսափ եղած էր։ Նաւատորմիդ մը, բանակ մը կազմակերպուած էր իր վրայ հսկելու համար։ Ս. Հեղինէ կղզւոյն ամէն մէկ բարձրաբերձ ժայռի վրայ՝ պահակապան զինուորեց երեք կարգ շղթայ կազմած էին։ Բիրտանական ծովակալու թիւնը նաւերու պարիսպ մը պատած էր կղզւոյն չորս կողմը. ո՛չ մի օտար նաւ կարող էր մտնել նաւահանգիստը։ Խորին լուծիւն իր կենացը վրայ, ամենախիստ հսկողութիւն անձին, ոչ մի խօսակցութիւն առանձին, ոչ մի նամակ, առանց նախապէս բացուելու և կարդացուելու։ Այնպէս որ կալանաւորը նախադաս համարեցաւ չ'ընդունելու ո՛ր և է նամակ, քան ենթարկուելու այդ նուաստացուցիչ պայմաններուն։ Այսպէս կ'ապրէր փակարանական խիստ կանոնաց ներքեւ։

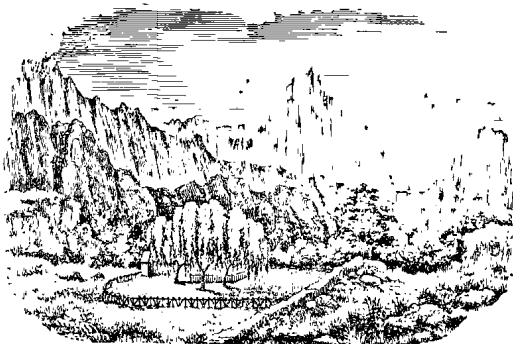
«Կ'ապրի. Ս. Հեղինէի մէջ է»։ Այս միակ տեղեկութիւնը կը տրուէր դուրսը։ Թէպէտ անպակաս էին այլընդարկող լուրեր ալ. իրեւ թէ «փախած ըլլայ, արդէն Ամերիկա է»։ Բնական է կային ի Գաղղիա բիրտաւորը, որ ամէն օր վրան կը մըտածէին։ Խստիւ արգիւնեցաւ լրագրաց՝ յիշատակել ընաւ՝ ո՛ր և է առթիւ՝ «Ս. Հեղինէ» անունը, որպէս զի այդ յիշատակութիւնը չ'արթնցնէ զինուորականաց և ռամիկին սրտին մէջ իր անսպառ հմայքը։ Անտոանալի մնացած է Շատթըրիանի՝ որ չէր համակրող մը՝ այն բաժնը. «եթէ այդ անձը շարժէր երկրագնդի մէկ կողման բեւեռին վրայ, միւս բեւեռ պիտի դողար։ Եթէ Նախախնամութիւնը արձկէր դարձեալ այդ Պատիժը, և Բառնապարտէ՛ ազատ գտնուէր Միացեալ Նահանգաց մէջ (յԱմերիկա), իր հայեացքը Ովկիանոսի վրայ, բաւական էր վրդովելու հին աշխարհի (Եւրոպայի) ժողովուրդները։ Միայն իր ներկայութիւնը ամերիկեան ծովեզերքին վրայ՝ բաւական էր ստիպելու զԵւրոպա բանակները շարիւղ միւս եզերքին վրայ»։

Այսպէս անցան տարիները 1815ին մինչև 1821։ Անլսելի եղան իր Տիկին մօրը աղերսները, անլսելի եղան ամենաբարձր միջնորդութիւնը, անել եղան և մանաւանդ վնասակար՝ շատ մը համակրող զգացումներ և ազատելու փորձեր։ Ամենայն ինչ կ'ընդհարէր Անգղիոյ լուս և ցուրտ խստութեան, որ կը կեդրոնանար ո՛չ զայսինութեան, այլ բրիտանական աշխարհակալ շահերու վրայ։ Միայն կալանաւոր կայսեր մօրեղբայրը, ծիրանաւոր արքեպիսկոպոսն Ֆէշ, կըցաւ ստանալ որ երկու կաթնոյնէ քահանայը զրկուին ի Ս. Հեղինէ՝ իր թոռանը հոգևոր մխիթարութեան և քրիստոնեայ մահուան մը համար։

Մարդկային բնութեան ամենէն գեղեցիկ և վսեմ զգացումներէն մին է՝ գթութիւն

1. Թագաւորականց այդ օրինակ յորջորջմամբ, կ'ուզէին իրեն իտալական ծագումն առլ, ո՛չ զազդական։

և անյիշարութիւն: Երբ Նապոլէոնի մահուան լուրը, մեռած օրէն երկու ամիս վերջը հասաւ յԵւրոպա՝ իր ամեն ցաւալի և վեհ նկարագիրներով՝ բոլոր ժողովուրդը ցնցուեցան: Պետութիւնը մեծ շունչ մը առին, իրը ահաւոր սարսափէ մը ազատուած: Ի Գաղղիա լացին հին զինուորը, լացին մայրերը, որոնք երբեմն զինքը անիծեր էին. Եկեղեցականք՝ որոնք հալածուելու և քրտուելու էին՝ սկսեալ իրենց Գերագոյն Գլխէն՝ Հռովմայ Բահանայապետէն, կրօնաւորք՝ որոնք հանուելու և վնասուելու էին իրենց աղքատին, բայց սիրելի բոյներէն՝ աղօթեցին իրեն համար, ինչպէս այս տարուան հաւրիւրամեկին: Ամեն ազգաց բանաստեղծը իրենց ընտրեցիրով երգեցին Նորա եզական

Գերեզման Նապոլէոնի ի Ս. Նիքոլմէ

փառքը, Նորա բազմակողմանի մեծութիւնը: Մոռցուեցան Անկիլէնի դէսին սպանուածիւնը, միլիոնաւոր երիտասարդութեանց մահը, ոտնակոխ եղած արգասաւոր դաշտերը. մոռցան Մոսկուայի անիմաստ փառասիրութեան արշաւանքը, ամբողջ Եւրոպայի տակնուվրայութիւնը, որովհետեւ կ'ուզէր հրամայել բովանդակ Եւրոպայի՝ իր այնքան յաղթանակաց ոչնչացումը, թողով զԳաղղիա աւելի փոքր սահմաններով, քան ինչ որ գտաւ և ստիպուած էր ետ տալու՝ ինչ որ զգարուեցաւ ստիպ գլուխ գործոցներ յափըշտակեր բերեր էր յիտալիոյ և ամեն երկիրներէ՝ զՊարիս զարդարելու, զՊարիս գլուխ ընկելու աշխարհի: Սիշուեցան միայն իր գաղղիական ազգային մեծագոյն ըմբռնումը, իր կազմակերպիչ մեծ հանճարը, և այդ մեծ անձին կալանաւորութեան ժամանակի կրածները: Իր Հայրենիքը իրեն ներքեց ամեն բան, որովհետեւ զինքը շատ սիրեր էր: Թագաւորն Լուի Ֆիլիպ՝ թէպէտ հակառակորդ բուրժուան ցեղէ, հարկ համարեցաւ ընթանալ ժողովրդական հօգոյ հռասնքին, և յամին 1840 զրկեց իր որդին իշխանն ժողովուրդի, փոխադրելու Նապոլէոնի մարմինը ի Պարիս, ուր նկարագրութենէ վեր հանդէսներով ընդունուեցաւ: Եւ կը հանգչի Էնվալիդներուն մատրան մէջ:

Բ.

Համառօտ մը յիշելով, 1921ի Մայիս 5ին հարիւրամեակը, Բազմավիպի նպատակը է՛ անշուշտ իր անձուկ էջերու մէջ հիւսել նոյն իսկ ամենափոքր կենսագրութիւն

մը Մեծ Աշխարհակալին, որ յԵւրոպա, յԱսիա, յԱֆրիկէ ուզեց տանիլ Գաղղիոյ տիրապետութիւնը, ինչպէս ուրիշ երկու մեծ աշխարհակալը՝ Աղեքսանդր և Կեսար նոյնը կատարել էին յունական և հռոմէական ազդեցութեանց համար, իրենց ոտք դրած ամեն երկիր:

Հազարաւոր հատորներ հրատարակուած են, առանց չափազանցութեանց, որոնք կը պատմեն Մեծին Նապոլէոնի արարքը, կարգաւորութիւնը. թերևս ոմանք ծայրայեղ փառաբանականք և շլացուցիչք: Բայց ինչ ալ ըլլայ՝ կը փնայ միշտ այն հսկայ միտքը, պարծանք մը Արարչութեան և մտաւորական գործունէութեան:

Բազմավէպը յանուն Միսիթարայ Տան, և կը համարձակիմ ըսել, յանուն Հայ Ազգին, երախտագիտական պարտք մը կը համարի յիշել այս Հարիւրամեկին առթիւ, այն մեծ բարիքն՝ զոր ստացաւ Նապոլէոնէ, որ կրօնաւորաց կարգերու ընդհանուր Զնշման օրէնքէն՝ զարտուղութիւն մը վճռեց Միսիթարայ Ուխտին նկատմամբ, և պահեց անոր էութիւնը միանգնական և գիտնական. որով և ծնան Ազգերեաններ, Աւետիգեաններ, Թովմաճեաններ, Բագրատունի, Հիւրմիւզք, Ալիշան և ղեռ ուրիշ շարք մը ընտիր զաւակներ, միանձունք. իսկ աշխարհիկը՝ Պէշիքթաշլեաններ, Փորթուգալներ, բանաստեղծք, գիտունք, դիւանագէտք, արհեստաւորք: Եւ իր ըրած շնորհը ունեցաւ իր մեծ արդիւնքը և համակրութիւնը հայ անուան, հայ աշակերտաց համար, Լուի Ֆիրիպի թագաւորութեան երկրորդ Հասարակապետութեան՝ և մանաւանդ Նապոլէոն Գ.ի ժամանակ և յետոյ: Եւ Միսիթարայ զաւակունք փոխարինեցին: Առանց բանակներու, առանց զէնքերու տարածելով Ազգին մէջ և յԱրեւելս այն ազդեցութիւնը, այն մատենագրութիւնը, զոր Նապոլէոն ուզեր էր կատարել այնքան բանակներով և զոհերով: Եւ Պարիսու Մուրատեան վարժարանը՝ իր գաղղիական կրթութեամբը՝ շատ մը տարիներ բարձր բռնեց գաղղիական գերիշխանութիւնը, նոյն իսկ Օսմանեան Պաշտօնարաններուն մէջ: Նապոլէոն Ա. զաւակ մ'էր Գաղղիոյ մեծ Յեղափոխութեան (1792): Սա իր ցնորամուտութեանց մէջ կարծեց վերցնել ի սպառ կրօնը՝ որով և կրօնից պաշտօնայլքը, ինչպէս վերուցեր էր թագաւորը և թագաւորութիւնը իր պաշտօնէիւք, Եւ սակայն այդ վերուցած կրօնքին տեղ անմիջապէս պէտք զգացիր էր ուրիշ մը փոխանակել Միտք կամ Բան (Raison), և դրեր էր զայն պաշտելու յանձին կնոջ մը: Յրուեր էր կաթողիկէ քահանայութիւնը, եկեղեցիները՝ շտեմարանաց կամ ուրիշ պէտքերու գործածել էր, հալածել, արքայեր և չարչարել էր կրօնաւորական կարգերը, արք և կանայք (1792 Օգ. 18): Յեղափոխութիւնը չէր շատացած իր սկզբունքները բռնադատել իր երկրին սահմանաց մէջ, Զօրաւոր բանակներ ազգային և յեղափոխական դրօշին հետ՝ կը կռուէին մտցնել ամենուրեք իրենց սկզբունքները, և Ազատութիւն մտածութեանց հուշակիւով, կը բռնաբարէին ուրիշ ազգաց ազատութիւնը և բարոյական համոզումները:

Բայց անասման ծայրայեղութիւնը և բռնութիւնը ի Գաղղիա նախ տկարացուցեր էին յեղափոխական վարչութիւնը, հարկ էր ոյժ մը՝ որ հարուածը տար անոր և յառաջ բերէր տանելի և հաստատուն կարգօք վարչութիւն մը իր գործոց ազդեցութեամբը:

Նապոլէոն Բոնապարտ, որուն պահուած էր այս կոչումը, ծնունդ Այաչիոյ, կրթուած Գաղղիոյ ընտիր Զինուորական վարժարանաց մէջ, եղբորորդի Այաչիոյի աւագ սարկաւազ աստիճանաւոր քահանային, պատանեկութեան, երիտասարդութեան առաջին տարիները թունդ կուսակից մ'էր Յեղափոխութեան, զինուորական աստիճանները ելաւ միշտ նոյն սկզբունքներով: Յամին 1796 Մարտի, քիչ օր առաջ ամուսնութենէն ընդ այրի ժողէֆին Բոհառնէի, Յեղափոխութիւնը զինքը զօրավար անուանել էր, սահմանելով հրամանատար խտակոյ: Նապոլէոն Ատուայի մօտ պատերազմով մը Աւստրիացիքը վանել էր Լոմբարտիայէն: Հնազանդել էին

Մոտենա, Պարմա և ուրիշ քաղաքներ: Վենետիկի Հասարակապետութիւնը (1797, Դեկտ. 5) բոլորովին զոհ գնացեր էր, մաս մը Գաղղիոյ, փոքր մաս մը Աւստրիոյ:

Զօրավարն Բոնապարտ իր յաղթական համարումով յիտալիա, Ալբիականի Արևելեան եզերքը, յԱտրիա, ի Պաղեստին, յԵգիպտոս՝ կը դառնար ի Պարիս, ուր կը գտնէր յեղափոխական անտեղի վարչութիւն մը: Պատրաստուեցաւ գաղտ պետական հարստած մը, որ Բրումէր 18ի (1799. Նոյ. 9) կը ցրուէր Յեղափոխութեան վարիչները, և կ'անուանէր երեք վարիչ հիւպատոսներ՝ երեքմե քահանայն Սիյէս, Թոմէ Դիւլօ և Բոնապարտ զօրավարը, որ փութով միայնակ անցաւ վարչութեան գլուխ՝ իրը Առաջին Հիւպատոս: Այն օրունէն սկսան ներքին վարչական բարեկարգութիւնը ամեն ճիւղերու մէջ, ըլլան վարչականը, Աւուստականը, Հոգևորականը. ևն: Իր վարչական օրէնսգիտական հիմը ժողովուրդն էր, որ կ'ընտրէր իր գլուխը, և նա էր ապա ժողովրդածայն քուէարկութեամբ (plébiscitaire)՝ կը կազմուէր Պետութիւնը, վեր քան զամեն իշխանութիւնը, և ամենքը պէտք են հնազանդիլ անոր յամենայնի, եկեղեցականը և աշխարհիկը: Եկեղեցականը ալ իրմէ պիտի կոչուին իրենց պաշտաման, և ինքն է անոնց տէրը պահելու կամ մեծելու:

Այս լուրերը՝ որ ի Գաղղիոյ կը հասնէին յիտալիա՝ մանաւանդ եկեղեցականաց և կրօնաւորաց կարգերուն ջնջմանց նկատմամբ, յայտնի է որքան յուզման մէջ ձգած էր Իտալիոյ հոգևորականութիւնը: Արդէն շատ Միաբանութիւններ օտար երկիրներ դիմեր էին Յեղափոխութեան ժամանակ. և երբ Նապոլէոն Յեղափոխութեան հարուածը տալով, նոյն թշնամի ուղղութիւնը յայտնեց ընդդէմ Սրբազան քահանայապետին Պրոսի ի, և ընդդէմ կրօնաւոր Միաբանութիւններու, սակաւ մնացեալներն ալ սկսան գաղթել և ապաստիլ՝ իրենց ունեցած ուրիշ մենաստաններուն մէջ յօտարութեան:

Բայց քնշ կնիւոր ընել Միսիթարեան փոքրիկ և աղքատին հայ Միաբանութիւն մը, որ չունէր միջոցներ: Երեքմե նա ի Մեթոն գեղեցիկ և ընդարձակ մենաստան մը շիներ էր, շնորհիւ Վենետիկեան Հասարակապետութեան և ձիթատանօք և ալ-գինեով զայն զարդարեր էր: Միաբանութիւնը հազիւ սկսեր էր զարգանալ, և ահա բռնազատուեր էր Թուրք-վենետ պատերազմին պատճառաւ ամեն բան թողուլ և ապաւինիլ ի Վենետիկ, ուր դարձեալ Հասարակապետութեան, ազնուականաց օգնութեամբ, վերահաստատուեր էր իր ամենաանձուկ կացութիւնէն. ունեցեր էր Ս. Ղազար ճախճախին փոքր կղզեակը, զայն ընդարձակեր էր, շիներ շէնցուցեր էր, զարդարեր էր գեղեցիկ եկեղեցով, զրատունով, ձեռագրովք և հայ տպագրիչներով: Հիմա Միսիթարայ երկրորդ յաջորդը, Ստեփանոս Վ. Ազոնց, Հոովմէն արքեպիսկոպոսութիւն ընդուներ էր, Միաբանութեան համարաւ իր նշանաւոր տպարանով, ընդհանուր հռչակ ստացեր էր: Զամչեան Հ. Միքայէլի Հայոց Պատմութիւնը, Ինճիճեանի Հնախօսութիւնը Հայաստանի, ազգի՝ մեծ զարկ, մեծ եռանդ տուեր էին: Ինչպէս հիմա համակերպիլ և լուել Միանգամայն որո՞նք դիմել վեց տարի էր որ վերցուեր էր վենետիկեան պանծալի Հասարակապետութիւնը Սրբազան քահանայապետը՝ յարստը և ի հալածանս: Պիէմոնթ Յեղափոխութեան անկրօն արշաւանաց ղէմ տպաւորաց՝ բարձրանալ էր, Աւստրոս շփոթած: Եւ որ սաստկաբային էր, ապրումստի իսկ միջոց կը պակսէին, որովհետեւ Միաբանութիւնը վենետիկոյ Հասարակապետութեան փողերանոցին մէջ դրած դրամէն չնչին շահ մը կը ստանար, որ բնաւ չէր բաւեր իր օրապահիկը հոգալու:

Այսպիսի տագնապողական կէտին մէջ, Ազոնց Աբբահայրը, զաւակ՝ հունգարահայ ազնուականութեան, վեհ հոգով և մարմնով, խոհուն և լուրջ, ի Ս. Ղազար հաւաքեց իր փորձառու միաբանքը, և սահմանուեցաւ արդէն 1806ի առջի օրերէն, դիմումներ ընել առ Գաղղիոյ իշխանութիւնը ի Հոովմ, ի Պարիս, ի Միլան, նոյն իսկ

ի Կ. Պօլիս Գաղղիոյ Ռուստէն դեսպանին միջոցաւ: Ի Պարիս ղրկուեցաւ նշանաւոր քիմիագետ Հ. Մեսրովպ Վ. Աղաչըրազեան, որ ասպետութիւն ընդունած էր ի Սուլթանէն՝ իր գիտեցողութեամբ և Meritissimus (Ամենաարժանաւոր) Աւստրիոյ կայսրէն, ինչպէս յետոյ կաճառորդ անուանուեցաւ Պարիսու Հանքային կանառին: Հայր Մեսրովպ՝ գիտնական բարեկամաց ձեռքով պիտի ազդէր վարչական շրջանակաց և Նապոլէոնի վրայ: Ի Հոռովմ նուիրակ ղրուեցաւ հռչականուն աստուածաբան Հ. Գարբիէլ Վ. Աւետիքեան, Ընդհ. Աթոռակալ Մխիթարեան Միաբանութեան, որ պիտի դիմէր առ ծիրանաւորն Ֆէշ՝ մօրեղբայր Նապոլէոնի, բնակեալ ի Չիվիտափէշ-կիւս իբր «Երկրայացուցիչ տիեզերաց ամենէն մեծ Միապետին»:

Հ. Աւետիքեան փետրուար 20ին կը ներկայացնէ առ ծիրանաւորն Ֆէշ՝ Ազոնց Աբբաճօր մէկ թուղթը, յորում յետինս կը յիշեցնէր առ ծիրանաւորն՝ ըրած յարգադիր այցելութիւնը ի Հոռովմ յամին 1804, նորա հարցումները՝ իմանալու համար Միաբանութեան նպատակը, գրաւոր աշխատութիւնը, հրատարակած նշանաւոր գործերը, ամենէն վերջը իր խրախոյսը և խոստումը պաշտպանելու Միաբանութիւնը:

Յանձնեց նաև Յուշպփր մը իբր իղձց ըղձացեալք Միաբանութեան, յորում կային այս երեք կէտերը, որոնք յանձնուած էին նաև միւս երկու նուիրակ վարդապետաց ներկայացուցած Աղբրաագրոց մէջ:

Ա. Որ Մխիթարեան միանձանց Միաբանութիւնը հաստատուած է ի Վենետիկ, զարգացնելու կաթողիկէ կրօնը և գիտութիւնը իր Ազգին մէջ՝ յԱրևելս:

Բ. Որ իր ապրելու դրամագլուխը չստանար մուրացողութեամբ, կամ (ի վե. նետիկ) դրամական օգնութիւններէ, այլ Արևելքի ազգակիցներէ և զրոց վաճառմանէ, որոնք կը սփռուին յԱրևելս, մինչև ի Հնդկիս: Եւ այդ դրամը շահու դրուած էր Վենետիկեան Հասարակապետութեան ֆոդերանոցը, որ շահ կը վճարէր լիւայք 26420: Վենետիկոյ Հասարակապետութեան անկումէն վերջը, Աւստրիոյ պետութիւնը իբր նպաստ մը սկսաւ տալ 12620 լիւայք, ապա վերածեց ամսական 800 լիւայքից, որովք անկարելի է ապրիլ: Հարկ է հրաման ընել որ տրուին 26420 լիւայքը:

Գ. Միաբանութիւնը ըլլալով օտարական, պէտք է որ ազատ ըլլայ ամեն տրամադրութիւններէ, որոնք կրնան ըլլուիլ տեղացի կրօնաւորներուն համար. և իրենց նկատմամբ ըլլայ այն զարտուղութիւնը՝ ինչ որ յԱրևելս կ'ըլլայ Գաղղիացուց և իտալացուց համար:

Ի Պարիս և ի Միլան Միաբանութեան կեանքին վրայ զուրգուրանօք ղողացողք ոմանք, խորհուրդ կուտային ըսել Աղբրաագրոց մէջ Մխանձուք յատկութիւնը և շեշտել ձեռնարանական, գիտնական յատկութիւնը կամ Ռուսմական վանք, որովք, կարելի էր խնայուիլ իբր ուսումնական, բարեգործ և հոգևորական ընկերութիւն մը՝ ի նպաստ Արևելեայց, ի Գաղղիա Զննումն ազատ մնացեր էին Լազարիստը, Իդրարը Գրիստոնեայ Գպրոցի, Գարեգիչք յԱրևելս և Գթութեան Գործը, իբրև բարեգործ ընկերութիւնք: Սակայն Միաբանութիւնը այս ծանր պարագային մէջն իսկ, յորում յայտնի էր կենաց և մահու խնդիրը, ուզեց պնդել որ իր անգամը մխանձուք են (Monaci), որոնք կ'աշխատին, այո՛, Հաւատոյ և Գիտութեան համար, բայց երկու յատկանիշը մէկ մէկէ չէր բաժնիր: Եւ ճիշդ այս իմաստով եղած են ծիրանաւոր Ֆէշի Յանձնարարականքը առ փոխարքայն ի Միլան, որ էր իշխանն Եզգինէոս Բոհառնէ, որդին Ժողէֆին Բոհառնէի՝ առաջին ամուսին Նապոլէոնի, և իրեն շատ սիրելի և ազգեցիկ, ըլլալով բարի, ազնուական, գիտուն և ամենուն մեղքներէն անձնաւորութիւն մը, որուն ձեռքն էր մասնաւորապէս խնդրոյն լուծումը, Վենետիկ պատկանելով իտալիոյ Թագաւորութեան, կեղրոն ունենալով զՄիլան, Հոս գործող ղրկուեցաւ Հ. Յովհաննէս Վ. Զոհրապեան՝ Աստուածաշունչ գրոց բանիբուն հրատա-

բազմաթիվ ճարտարապետներով, և որ ընդարձակ կրթութեան մը հետ ունէր արթուն միտք մը: Սակայն իր այս յատկութիւնքը պիտի չունենային ցանկացեալ արդիւնքը՝ եթէ չունենար փոխարքային ըով զօրաւոր նեցուկներ: Կա ունէր ի Միլան իր մէկ աշակերտը հայերէնի՝ Աբրայն Բրէմէն, որդի իտալական Ներքին Գործոց պաշտօնէին, որ զինքը գրեկարաց ընդունեցաւ ի Միլան հասնելուն, և ներկայացուց իւր հօրը, որ յանձն առաւ սիրով Միաբանութեան ծանօթ Աղերսագիրը ներկայացնելու կրօնից

Գերապայծառ Մտեփանոս Վ. Ազոմց Կոմս Զեօվէր
Արքեպս. և Ընդհ. Աբբայ Մխիթարեանց

պաշտօնէին, ինչպէս ալ ըրաւ: Երկրորդ նեցուկն էր Պ. Պետրոս Արեւով Ղարապաղցի, որուն ապահովապէս պէտք է գրել մեծաւ մասամբ Եւզինէոս իշխանին ներկայ և ապագայ առ Միաբանութիւնը տաճած համակրութեան և բարութեան արդիւնքը. և երախտագէտ սրտով զիշխանը յիշած ժամանակնիս, հզօր Ղարապաղի Մխիթարասէր զաւկին՝ փունջ մը ծաղիկ համարուի գերեզմանին՝ հետեւեալ նկարագիրը, զոր կ'ընդօրինակեմ Հ. Եղիա Թումանեանէ, Հովներոսի, Պլուտարքոսի, Ռսկերերանի հզօր Թարգմանչէն, գրուած առ Հ. Մկրտիչ Աւգերեան:

Նամակը գրուած է 1806 Նոյեմբեր 7է. և առիթն է Պ. Պետրոսի մէկ նամակը առ իւր կարօտակէզ ծնողս ի Ղարապաղ, և ինք ալ նոյն կարօտով տոչորուող, զոր

կ'ուզէր ապահով կերպով հասցնել, Արեւելի Մխիթարեան քարոզչաց ձեռքով, Հ. Եղիա կը յանձնարարէ այնպէս ընել որ զիրը հասնի «առ որո ուղղեայն եւ ի ճոցունց հասցէ գիր առ առ, որ մեծապէս տեճելամբ սպասեալ մնայ առ ի ծնողացն ցրոյ: «Ա՛հ, մակագիր արարի գգիրն Պետրոսի, զի վերապատուութիւնդ եղեալ ի պատարանի յանձն արասցէ, որոտ յանձնելին իցէ, ցրեալ զմակագիրն ի վերայ: Ահուն հօրն Պետրոսի եւ Արքեւ, որ վախճանեալ իսկ ե, ահուն մօրն եւ Հոփիւմէ՝ երիցու աղիկ. ահուն եղբորն Պոռոս, բերցն՝ Թումար, Սայի, Սոնա, մականունն Հարէմ, ահուն ցառափն Խարապաղ, ահուն քաղաքին Շուշու կամ Շուշու Խալա, ահուն գեղին Վրդապետ»:

Յետոյ այսպէս կը նկարագրէ անձը. «Սա ինքն է Պարոն Պետրոս պատանի դարապաղի. զինպիսի անձնապահապէս վիշէտէ փոխի՜փէ Եւփէնին, որդւոյ կայսերն Գաղղոյ, սիրեցեալ յոյժ յաշ ոտրա եւ մեծապէս շնորհ գտեալ առաջի նորա, նի. ըստ որում եւ լսէք ի գրոյ զորա: Պա, տանի է քսան եւ երկու ամաց, հասակակից գրեաթէ Տեառն իւրոյ փոխարքային, առոյգանն, թիկնաւէտ, կորովի, պարթեանասակ, քառիւք մատամբք եւ առաւել բարձր քան զշոգեւոր տէրս¹, աշխոյժ եւ աշխուրջ, վայելչաղէմ եւ քաղցրաբարոյ, զանձն սիրելի ընծայէ ամենեցուն, զորմէ եւ կանխաւ գովութեամբ լուեալ իսկ էր մեր ի թղթոյն փարիզու, եթէ թերեւս յապագայս եւ ի մեծ չափ ունիցի հասանել, պատուական յոյժ եւ առաջի փոխարքային իւրոյ, մինչեւ եւ տակ մի գգեստու գեղեցուցանել նմա ի վեցհազար միլանեան լիրայից. բազում անգամ եկն առ մեզ, եւ մեծապէս սիրով կապեցաւ ընդ մեզ, բերէր ընդ իւր առ մեզ եւ ի ներքոց Պալատան տեառն իւրոյ. իւր վաճէր կոչէր զվանս. եւ բազում ինչ գովութեամբ խօսէր զվանաց առաջի փոխարքային. մինչդեռ նա ի նշուր. 26 եկեալ ի վենետիկ ընդ Պետրոսին, եօթնեակ մի տօնազարէ ի քաղաքին յայցեւ լուծիւն ծովափնեաց տորա եւ յամրութիւն յերեսաց Անգեղ տանն, յաւուր միում՝ (որպէս ինքն իսկ Պետրոսն պատմէր) ասացեալ է ցփոխարքայն տէր իւր, եթէ «միտ օր զինա՛ մեր վանքն, էնոքը շատ կիրախանա՛ն». զի ցայսվարդ համարձակութիւն տուեալ է նմա, եւ փոխարքայն հար. ցանէ՛ թէ զինչ զոյ ի ձեր վանս. եւ նա անկեղծութեամբ անէ պատասխանի, եթէ «ինչ կուզիս որ ըլլայ. շատ սիրիւն ըլլանք այ. փաք թամուզ տեղ, մայրիկներն լէ՛վ աղէկ». եւ յընդ հանգոյս եւանել բանիւս, պատասխանի անէ աղքայն, եթէ զնամ զնամ՝ Սորա միշնորդութեամբ Հոգեւոր տէրս ի տօնի ամենայն սրբոց փառք ի յարգութիւն փոխարքային. եւ թէպէտ ոչ կարաց հանդիպել տեսութեան նորա վասն ստիպելոյ գործաւորութեանց պալատանն, բայց եւ պատուով պատգամ ընկալաւ ի ներքուստ, եթէ ի վաղիւն եւ կամ ի միւսում աւուր ե՛ս ինքնին զամ առ Զեզ ի տեսանել զԶեզ, Գարձեալ ի պալատանէ Հոգեւոր տէրս, էառ ընդ իւր եւ Պետրոսն, եւ եկն ի վանս, եւ զայն օր եղև նա առ մեզ ի ճաշէ... Եւ ի միւսում աւուր մինչդեռ յուսակտուր յուսով ծնայաք զայնտեան արքային՝ որ օր էր կիրակէի, յառաւուրսն պահու ի ժամ 10 ըստ զաղղ. կոնտոյա մի մաքրա. զարդալ մատենա ի դուռն վանացն. ի կարծիս եղաք եթէ ինքն իսկ արքայն ի նմին իցէ. եւ արտաքս հանդերձ երկու միայն փառաւոր թիկնապահօք, այլ Պետրոս չէր ի միջի, զի յանձանօթս կամէր արքայն վարիլ ընդ մեզ, ինքն էր զգեցեալ հանդերձ ազնուական քաղաքացւոյ, ոչ ինչ ծանօթս տայր զանձնէ, այլ եւ թիաքարչիցն պատուիրեալ էր՝ մի՛ ինչ ասել. զնոյն եւ թիկնապա. պահացն, որպէս եւ փորձիւ ծանեալ: Այլ թէպէտ եւ ի ծածուկ ունէր զանձն, սակայն եւ այնպէս միշտ ինքնաւորութիւն իմն եւ մեծութիւն արքայաւայել փայլէր յամենայն զնացս եւ ի խօսն նորա, պահելով միանգամայն զքաղցրաբարոյութիւն եւ զընտանութիւն առ մեզ. որով եւ առանց տարա. կուտի եղաք. թէ ինքն իսկ արքայն իցէ. ազդ եղև Հոգեւոր տեառն, եւ ժողովեցան առ ծպտեալ արքայն ի փողով մինչեւ ի մեծն... Ետեւ զամենայն եւ հաճէր ընդ ամենայն, բազում ինչ հար. ցանէր հետգօտուութեամբ, միայն զառուտին իրաց վանացս. զայլոց է՛ս կարեւորաց լռէր, զոր եւ արդէն իսկ լիով գիտէր. ինքնին ցանկացաւ տեսանել ցալարանին, ետեւ եւ հաճեցաւ, իբրեւ ժամ մի շրջեցաւ ի վանս առանց երբէք նստելոյ, միշտ առնթիւն կալով նմա հոգեւոր տեառն. եւ այնպէս շնորհակալութեամբ եւ ողջունիւ մեկնեցաւ, հաճեալ ընդ մեզ ախորժ կամօք, որպէս եւ ապա լուեալ ի ներքոց նորա եւ ի Պետրոսէ, որ եւ ի միւսում աւուր փութացեալ եկն առ մեզ, ոչինչ հոգացեալ զանձնային եւ զհոգմաշունչ օգոյն, ի տալ զվերջին ողջոյն վանացս եւ Հոգեւոր տեառն, զի ի նմին զիջիւր հանդերձ արքայիւն ունէր մեկնել ի քաղաքէս. Պետրոսին ոչինչ զգացուցեալ է արքայն յառաջադրին զգնալ իւր ի վանս. այլ յետ դառնալոյն ասացեալ է ի պալատն, եթէ ի Հայոց վանացն դառնամ. մեք շնորհս կալաք Պետրոսին, զի թէ Պետրոս չէր, արքային զայնտեամբ վաճիս ոչ պատուէր. ապա ողջունեաց զվանս եւ զՀոգեւոր տէրս ի համբոյր աշոյ կրկին եւ երեքիկն, եւ ճշմարիտ ասել՝ եթող զսիրտ իւր ի վանս եւ այնպէս զնացս...

1. Ի՞նչ Անգեղ Աբրահամը:

Իշխանին այսքան համակրութիւնը անկարելի էր որ արդիւնքը չունենար. և յայտնի նշան մ'էր որ իր հայրազրէն պիտի ստանար Միխիթարեան Միաբանութեան ազատութիւնը Զննման օրէնքէն: Արդէն Հ. Զոհրապեանը, Միլան հասնելուն ի վննետկոյ, իմացեր էր Պ. Պետրոսէն այս մեծ յոյսը և դրամական խնդրոյն կարգադրութիւնը: Ի Պարիս Հ. Աղաչարդեանը կայսեր մատուցեր էր Աղերս մը Ապրիլ 22ին և իր գիտնական համբաւովը ունեցեր էր բազմաթիւ տեսակցութիւնք նշանաւոր գիտնոց

Իշխան Նիկիթէոս Բոճառճէ
Փոխարքայ Խտալիոյ

հետ և անոնց միջոցաւ կայսերական շրջանակաց մէջ ազդեցիկ բարձրաստիճան անձանց հետ. և Սեպտեմբերի նամակով մը ի վանս, կէս պաշտօնական ոճով նպաստաւոր լուրեր կը գրէր, զորս լսեր էր պալատան բարձր պաշտօնեաներէ:

Հ. Մեսրոպ իր նամակներէն մէկուն մէջ կուտայ ծանօթութիւնք ի Պարիս գտնուող նշանաւոր ազգայնոց նկատմամբ.

«Աստ գտանին ոմանք յազգէս մերմէ, զորօրինակ Պարոն Ապրօն, Տէր Զրպետն, որ ունի պաշտօն ի գրատան, իբրեւ թարգման յորժամ որ կամի գիտել ինչ ի գրոյն Հայոց: Գտանին և այլ 23 Հայք Մամուլէ անուամբ, ի գիտութեաց կարգի, եկեալք յնգիպատոսէ, մի օֆիցիալ Շահին անուամբ, որ

բազում քաջութիւն ցուցեալ յՕստէրլից պատերազմի, արտօնութեամբ մեծացաւ¹. Է՛ և այլ ոմն հայ իւրուստամ անուամբ, ներքին ծառայ կայսեր և սիրեցեալ յաշտ նորա, և է՛ փոքր մի թանձրամիտ². Նոյնպէս գտանի պատանեակ ոմն, ներքին ծառայ, Պետրոս անուամբ, արքնիներ որ-դւոյն կայսեր, որ է արքայ իտալիոյ, և վասն այսր Պետրոսի, ասեն, թէ՛ է՛ սրամիտ և զուցէ յետ ժամանակաց յառաջեցէ: Սեղբոսեան Ալէքոն բարեմիտ պատանի է, բայց պատանի է յոյժ: Եւ-քննեան պարոն Գովսէփն որ ընդ իս եկն աստ ի վեննայէ, է՛ խոհական»:

Կը գովէ նաև Օսմանեան ղեսպանին ցցուցած փոյթը միջնորդելու կայսեր մօտը: Նոյնը կ'ընէին իտալիոյ ղեսպանը, Մարքէզէ Մարէսքալըի, Գահանայապետին Նունցը՝ կարդինալ կապրարա, Պարիսու արքեպիսկոպոսը կարդինալն զը Բէլլէ, «հարիւրամեայ ոմն ծերունի, սիրելի յաշտ արքայի»:

Յայտնի է որ ի Պարիս միայն յիշեալ Հայերը չէին, կային դեռ շատ ուրիշներ. և Հ. Ուղաշարդեան կը յիշէ միայն իր ծանօթները: Պարիզու մէջ այնքան բազմաթիւ էին Հայք և յառաջացեալը, մասնաւորապէս վաճառականութեան և արհեստից մէջ որ՝ Նապոլէոն մօտէն ճանչնալով «ծրագիր կազմած էր, ըստ ասից լուրջ Պրակի մը, հայ Գաղարկանոսքիս մը հաստատելու ի Գաղղիա. և պաշտպանած էր զանոնք որ խուս-իլոյ պէ՛ռ էին»³:

Թիւրքիա այս պաշտպանածներուն մէջ, ապահովապէս առաջին տեղին ունէին Միխիթարեան Հայրերը, զորս, կը տեսնուի, սահմանած էր Ջնջումէ ազատելու: Եւ սակայն մինչև 1807ի գարունը, բնաւ հաստատուն լուր մը չկար: Եւ այս թուականէն մինչև 1810ը Սեպտեմբեր, յորում եկաւ Ազատութեան վճիռը, բազում են թղթակ-ցութիւնք և տեղեկութիւնք երեք նուիրակաց կողմանէ, որոնք, ի վերջոյ, յուսալիք Ս. Ղազար կանչուեցան, մանաւանդ որ ի Պարիս կեանքը շատ սուղի կ'ըլլար:

Կայսրն Նապոլէոն 1807ի Նոյեմբեր 27ի վենետիկ եկաւ. Ազոնց Աբրահայրը

1. Ահա իր ծառայութեան Տետրը. Դահլիճ 56. 1776 Թիֆլիզ. Տեղակալ Մեմուքանբեկ զնդին, կազմուած Բոնա-պարտէն Եղիպտոսի մէջ, Ը. տարին: Գնդապետ 1793ի ընդունած է 35 վերք, որոցմէ երկուքը հրացանի հարուած չէլիուպուտոյ մէջ, Հրացանի հարուած մը յիշաւ, հրացանի հարուած մը Մադրիդի նահանջին: Տերած է Թղզա-նօթի մը և ազատած Ռազ զօրավարը Օստէրլիցի պատերազմին և Դոմբէն զնդապետը Մադրիդի նահանջին: Ապառն Պաուլոյ լէգէոնի, տարի Ժ.Ֆ. սպայ 1806. օժտուած 500 Ֆրանքով 1808. Մեռած Մէլոն 1838. Տես և Բազմավէպ 1911. Հոկտ.

2. Բազմավէպը Յամին 1911 Սեպտեմբեր և Նոյեմբերի ամիսներուն մէջ հրատարակած է՝ Գոշադիքը Բուս-տամի, Մամուլը Մեծիկ Նապոլէոնի. Թարգմ. Հ. Եփրեմ Աղբորյան, Բուստամ իր քաջութեան և հաւատարմու-թեան համար մեծապէս գնահատելի և սիրելի էր Նապոլէոնի և իր կնոջ Ժոզէֆինի, կայսեր հաւանութեամբ ամուսնացաւ կայսրուհւոյն սենեկապանի աղջկան հետ՝ Մարի Մարկիա Ռուվիլի, Հարսանեաց սեղանի ծախքերը հոգաց ինքն Նապոլէոն, Դա մեռած էր ի Տփլիս: Իսկ Ֆրէդէրիկ Մասոն, Բոնապարտեանց հանրածանօթ պատմա-գիրը, այսպէս կը նկարագրէ զԲուստամ «Բուստամ մամուլը յայտնի է. կայսրը զայն ընդունած է Եղիպտոսի մէջ, Եւ Բէկրի շէյխին, զայն Ֆրանսա բերած էր: Վէրսալէ՛ Բուստի ցով իրեն սովորեցնել ասած էր զՎերցի լեցնել. և ամեն տեղ հնար կը տանէր: Բուրք հանդէսներուն և զօրահանդէսներուն՝ նա կը տեսնուէր հիանալի աարաքներ հազած... Բուստամի իբր մամուլը կը վճարուէր 2000 Ֆրանք. 2400 Ֆրանք ալ ունէր իբր զինակրի օգնական, իսկ ծնունդները կը կրկնապատկէին իր վարքը: Ամեն պատերազմէն վերջը 3000 Ֆրանք, Դոր տարին 3000, 4000, 6000 Ֆրանք. Ժ.Ֆ տարին 500 Ֆրանք եկամուտ Ֆրոնտերլոյի մէջ, Վիեննականութեան սեղանէ մը զուրս 50000 Ֆրանք», Նապոլէոն դեռ ուրիշ շատ ընորհներ ըրած էր Բուստամի, Բայց առ զաստիճ Գաշադեան 1814ի: Երբ 1815ի նորէն ուզեց ընդունուիլ իր բարեբար կայսեր ցով, Նապոլէոն և ոչ իսկ ուզեց տեսնել. և ըստ Մար-շանի, որ ինչպէր ներկայուցուցած էր. «վատ մը է. կրակ մօք զհեքը եւ ալ մի՛ յասիք զմեզ»:

Նշանաւոր սպայ մը եղած է Բովանմեն Դոյնիի 56. 1781 Դուլի, Վիբուրուում նիդակի հարուածով մը Հոգմուտի (ամուս) 23ին, Տարի Ը. Մաստրիքէի պատերազմին մէջ. հրացանի հարուածով մը, զուլբը, 11 Միգաբեր, Տարի Ժ.Ֆ. Օստէրլիցի պատերազմին, վաղակալուի չորս հարուածով զլիւսն վրայ, 29 Գեկաններ, 1808 Բենա-վենաի կռուի, Լիգեռեական 14 Մարտի 1806, Մարաշախ բնակարանաց 1809:

3. Revue Britanique 1825. Հա. Ա.)

ուսնկնդրութիւն մը խնդրեց « իր յարգանքները մատուցանելու »։ Դետեմբեր 5ին կայսեր հայազգի Ռիւստմ մէմլուքը Ս. Ղազար գալով բերաւ ուսնկնդրութեան թուղթը առ Ստեփանոս Ազոնց Արքեպիսկոպոս Քէօվէր, գրուած ի կողորոնքի Արքեպիսկոպոսէ Հոալվէնայ, Մեծ Ողորմարաշի Նորին Կայսերական և Արքայական վեհապետութեան, որ կ'իմացնէր թէ « վստիյ առաւօտը ժամ 8¹/₂ ին սլտի ընդունուեք ի կայսրին, որով և ժամանակին գտնուիլ հոն »։

Ո՛վ որ ծանօթ է Նապոլէոնի պատմութեան և նկարագրին, գիտէ որ նորա Ուսնկնդրութիւնը ամենահամառօտ էին և կտրուկը։ Նոյնպէս պէտք է եղած ըլլայ առ Ազոնց Աբբահայրը, որ պալատը ներկայացեր էր իր ընդհ. Աթոռակալ Հ. Աւետիքեանի հետ։ Ուսնկնդրութեան ժամանակ ներկայացուց համառօտ Աղերսագիր մը նկատմամբ ծանօթ խնդրոյն։ Բայց կը տեսնուի որ կայսրէն մասնաւոր խօսք մը լսած չէ, ապա թէ ոչ պէտք էր յիշել իր յետոյ գրած նամակներուն մէջ՝ առ հետաւոր Հարս։ Ինքը կը համարի առ Հ. Աւգերեան գրածին մէջ, որ Աղերսագիրը դեռ աւելի ազդեցիկ գրուած կրնար ըլլալ։ Մինչ Նապոլէոն գործածներ էր իր սովորական կտրուկ լուսթիւնը։

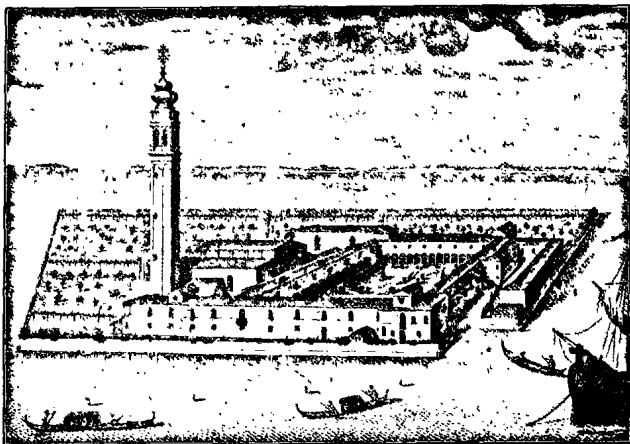
Այս պատճառաւ 1808էն մինչև 1810ի Օգոստոս անցած ամիսները՝ անորոշ և տաքնապողական եղան, թէպէտ մտերմական խրախոյսներ չէին պակսեր Միլանու բարձրաստիճան բարեկամներէ և Պարոն Պետրոս Ղարապաղցիէն։ Այս միջոցին Միւրանութիւնը կը տեսնէր իր չորս կողմը, օտար ընտանի Միւրանութեանց, քիչ քիչ աններութեանալը և վեհեակէն հեռանալը։ Հեռացեր էր նաև անդառնալի՝ Ուիվէտան Բենեդիկտեանց Ուիտը՝ Սանտ Էլէնա կղզեկէն, Ս. Ղազարու հանդէպ (1805)։ Եւ այս երկու կղզեակները կոչուած էին Վենետկոյ լճակին « Երկու ալքերը. Երկու մարդքստները »։

Եւ ահա յանկարծ իբրև որոտում մը լուսեցաւ Մայիս 12ին ընդ բոլոր վենետկեան գաւառը՝ վճիռը վանօրէից Զնլումին։ Անկարագրելի է եղած ընդհանուր տպաւորութիւնը և թախիծը, ըլլալ կրօնաւորաց, ըլլալ աշխարհիկ բարեպաշտներուն։ Այն դարաւոր մեծակառոյց մենաստաններն ճոխ գրատուներով, ձեռագիրներով, կահեւրով և սպասներով պէտք էին պարպուիլ։ Ամեն մէջը եղածները մեծ և փոքր պիտի ցուցակազրուէին և պիտի տարուէին պետութեան հաստատութեանց մէջ, կրօնաւորք պիտի դառնային աշխարհիկ քահանայք, ընդունելով ռոճիկ մը։

Յուզումը և սարսափը հասաւ պտտեց Ս. Ղազար։ Անհատական ժամանակազրութեան մը մէջ կը գտնեմ նշանակուած « Մայիս 16, Մերայիկըս ի վառն ստիպին հանել զսքեմն և զգեհոյ զտարազ աշխարհական երիցանց արեւցոց »։ որ չափազանց վախկոտութիւն կը համարէր Հ. Ղուկաս Ինճիճեան Կ. Պօլսէ գրած նամակովը Հոկտեմբեր 25ին։ Այս « Արեւցոց » ըսած տարագն, լայն թիւերով վերարկուն էր, որ ունէր իր լրջութիւնը և վայելչութիւնը, որով չկար անպատշաճութիւն մը, իսկ զլուխին փաթբոցը կը համարէին այսպէս չեշտել իրենց օտարական ըլլալուն վրայ. և ժամէ ժամ լսելով քաղցին մէջ արանց և կանանց մենաստաններուն նկատմամբ պատահածները, իրենց երեակայութեամբ շատ շատ կը յառաջէին քան իրականութիւնը. և զոր աւելի կը բողբոջէին դրսերը պէ եկած լուրեր։

Տրանսլիմանիոյ լրագիր մը հրատարակեց « Զբարձումն կրօնից, ընդ որս և զմեզ (այսպէս կը գրէ միարան մը) դասէ յանձնակէ, յիշիւով քե՛ հաւ Անտօնեանք, որք մի միայն ի վեհեակի և Պաշխարով գտանէին քարձան ի միջոյ »։ Եւ ինչպէս չտաքնապիլ

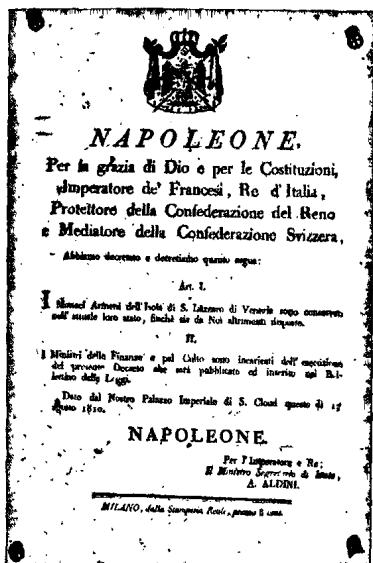
ինչպէս չդողալ։ Ամեն օր հասարակաց աղօթքներ կ'ըլլային առ Փրկին, առ Տիրամայրն՝ Պաշտպան Ուխտին, յարատեւ էր Սրբութիւն ի բազմոցի, Թախանձելով Ամենագութ Արարչին ողորմութիւնը։ Փորձ մ'աւ եղաւ ի Միւսն, վերջին տեղեկագրով մը նորէն զիմել առ Եւգինէոս փոխարքայն։ Հ. Զոհրապեան զրկուեցաւ, որ ամեն ջանք կը Թափէր ծանօթ բարեկամաց ձեռքով. բայց Օգոստոս Եին գրելով առ Աբրահայրն՝ բնաւ յոյս մը չէր տար, կ'իմացնէր միայն որ նամակը գրած ժամանակ «ազդումն իմն եղև ինձ հանդիպել յոյշոյն Մոնսիէրօն Օփիցցոնին, իմումս միակ ձմարիտ բարեկամի և պաշտպանի, առն իսրայէլացոյ, յարում նեղգործին ոչ զոյ, և լուայ ի նմանե, պատուիրանս ճիռատիլին ծանուցանել ինձ, երէ տափփորքն մեր մատուցեալ փոխոր-

Ս. Ղազար կղզի՝ Նապոլէոնի ժամանակ

քային, առաքեալ է ի նմանե առ Վենն ի Փարիզ. քանզի մտերիմ և համասուռեղ բարեկամ գոյով Օփիցցոնին ընդ ճիռադիլին, ևս ծածոչ ի Պրեմէն յանձնէի միշտ Օփիցցոնին գիտել ինչ զեկից իրաց մերոց, և խնայելով ինձ՝ փութով վախճան սալ գործոյս։ Եւ այսպէս համահասաք հաստատարեալմբ երկց աստեկից և փոխարքային իսկ, որպէս աներկբայ ստուգեալ է ճիռադիլին, տափփորքն մեր անցեալ է այժմ ի ձեռս վեննին։ Ապա կ'իմացնէ Հ. Զոհրապեան որ մարդկօրէն ալ ուրիշ բան չկրնար ընել. «Այստա օրինակս վճարեալ իմ զընթացս քովսիսեմիս յանձնեալ ի Հասարակարեւնեւ մերմէ, որպէս ասացի՝ ոչ զոյ ինձ այլ ևս առիք յապաղելոյ ի տեղոյս, և սպասել կանուխ կամ անտգան եկից բանին, զոր Տէր ի բարին կատարեսցե»։

Ասկէ վերջը ուրիշ բան չկար բայց Թէ սրտատուրփ սպասել մը։ Այս վիճակի մէջ սկսան Աստուածածնայ ծննդեան ութօրեայ պահքը, ուխտական Միսիթարայ Միաբանութեան։ Եւ ահա չորրորդ օրը որ էր Սեպտեմբեր 4, լուր կը տարածուի Եւգենէոս իշխանին Վենետիկ հասնելուն. և Պ. Պետրոս Ղարապաղցին յանկարծ կը ներկայանայ ի վանս՝ բերելով Նապոլէոն կայսեր Օգոստոս 17ի ստորագրած մէկ վճռոյն երկու տպագիր օրինակներ, յորս կը հրատարակուէր Միսիթարեան միանձնեց ազատ ըլլալը ընդհանուր Զնջումէն։

փոքրկացուած 1/8.

Անմիջապէս եկեղեցւոյ բոլոր զանգակները կը հնչեն. ամենայն ոք սենեկէն դուրս կը վազէ, աննկարագրելի էր ուրախութիւնը և փոխադարձ հարցումները: Մերերէն շատերը կ'արտասուէին, ամենայն ոք կը դիմէր յեկեղեցի՝ համբուրելու Տիւրամօր ծննդեան ուխտական խորանը, և եկեղեցւոյն բարձունքը հնչեցին զոհաբանական աղօթից յուզեալ ձայներով: Ունեցեր եմ բաղդը լսելու այս ամենը ականատես վկայէ, որ կը նկարագրէր մասնաւորապէս Ազոնց Ստեփանոս կոմս Քէօվէր Արքեպիսկոպոս Աբբա՛օր նախկին ծանր թախիժը և հոգը, և ապա դարձեալ ծանր ցնծութիւնը: Բայց թողում նոյն իսկ Ազոնց Աբբա՛օր նկարագրելու խանդավառ աւետիսը իր նամակովը առ Հ. Միքայէլ Չամչեան, որ էր ի Կ. Պօլիս:

«Ահա եհաս ժամ բարեհառաջ պաղատանօք և արտասուօք խնդրեալ, ահա դարձեալ սքանչելիք Օգոստոստիրուհոյս ի վերայ Միլիթարեան Միաբանութեան Մարտի Ղազարու, քանզի ի հրահեղձոց լինել համօրէն վանօրէից Իսապիոյ, այս վանք ևնթ ղեկավարեալ ի մեծէ Տիրուհոյն՝ ապրեցաւ ի փոքրիկ կղզիի Ս. Ղազարու, ի սքանչացումն աշխարհի: Քանզի ի բարեբաստի կամ, սեանս Սեպտեմբերի՝ բարեբաստիկ ասեմ վասն միաբանութեանս—զի ի սմա արկաւ հիմն տրաւ. ի սմա գտան շարքն մեր ամենեքեան միախումբ հաւաքեալ ի Մոռա զերծեալք յերկաթի հնոցէն. ի սմա մտին ի ժառանգութիւն կղզոյս. որպէս լիագոյն անցի ի վարս Նորս մերոյ՝ նմանապէս ի սմա ի ժող աւուրս շնորհաբաշխ տօնի շննդեան Մօրս Աստուծոյ, եհաս ի փարիզէ աւետաւոր վճիռն Մեծի Նաբօլէոնի՝ վասն հաստատութեան մերոյ, ի ձեռս փոխարքային, որ ի նոյն աւուրս աստ ի վենետիկ գտաւ:

ՆԱՊՈԼԵՈՆ

Շնորհին Աստուծոյ և Սահմանադրութեանց
ինքնակալ Պաղղիացւոց, Աբայ Խապիոյ,
Պաշտպան Հոնոսեան Դաշնակցութեան,
և Միջնորդ Զուիցերական Դաշնակցութեան
վահեցից և կը վահեց ևստեալ

Ա.

Հայ Միանունը վահեցից Ս. Ղազար կղզոյն կը
պահուին իրենց ներկայ վահեցի մէջ, միւշէ որ ուրիշ
կերպ Մեղէն կարգադրուի:

Բ.

Նախարարքն Ելեմտից և կրօնից պարտաւորուած են
զորագրելու ներկայ վահեց, որ պիտի հաստատուի
և մացուի Օրինաց Հաւաքածոյն մէջ:

Տեսեալ կաշխարհան Պաշտպան ի Սէն կըս, այսօր
17 Օգոստոսի 1810.

ՆԱՊՈԼԵՈՆ

Փոխան Ինքնակալին և Աբային
Նախարար Զարտուղար Գետութեան
Ա. ԱՆՊՈՆ

Միւշէ, Աբայալեմ Տարաւմ
գիւ Տ հարեալեակ.

1. Միլիթարայ Աբբա՛օր հոգեւորդի, Հայկաբան վարքը, զոր ինքը գրեց:

Իսկ նա ընդ առնուլն զայն՝ յառաջ քան զհաղորդել Գաղաթապետին, որպէս կարգն պահանջէր, նոյն ժամայն առ սրտին խնդութեան առաքեաց մեզ երկու տպագրեալ օրինակս՝ ձեռամբ հաւատարիմ զինակրի իւրոյ Պետրոսի մերազնեայ, զոր յառնուլ մեր՝ ոչ կարեմ բանիւ վճարել զիւրն, դուրսիւն, որ յորդեալ ծովացաւ ի սիրտ մեր ամենեցուն։ Ջոր և Տէրութիւն տեղոյս նա մածուցանել յամենայն նշանաւոր տեղիս քաղաքին, որպէս և ի վանս մեր մածուցին ի բազում դուռնս։ Ահա տպագրեալ օրինակս առաքելք...»։

Ազոնց Արքահօր ուրախութեան մէկ նիւթն ալ այն է որ մինչդեռ Խաւիւրոյ թագաւորութեան միաճոճուրքը (Monaci) կը ջնջէր Նապոլէոն, որովհետեւ միաճոճուրք են, մեզ համար վճռոյն մէջ դրուած էր որ ենք և կը մնանք Միաճոճուրք (Monaci) ինչպէս կը տեսնուի տպագիր օրինակէն զոր հոս կը հրատարակենք։

Բաց աստի Նապոլէոն ի վենետիկ Գաղղիոյ ներկայացուցչին ձեռքով կը խոստանար ոչ միայն պաշտպանութիւն՝ այլ և ուրիշ օգնութիւններ։

Ազոնց Արքահայրը անմիջապէս անձամբ ներկայացաւ առ բարերար և ազնուաւոր փոխարքայն իշխան Ելզինէոս Բոհաննէ, յայտնելու իր և Միաբանութեան խորագրաց երախտագիտութիւնը. և երկրորդ օրը կը գրէր իր շնորհակալութիւնը Միւլանու ազդեցիկ բարեկամաց և ամենին առաջ առ Մոնսիէնեօ Գոն Լոդովիկօ Արքորիօ դէ Բրէմէ, առ որ ընդ շնորհակալութեան կը յայտնէր իր և բովանդակ Միաբանութեան «յորդագեղ խնդութիւնը, որ չի նկարագրուիր բառերով»։

Լուրը վենետիկէն սփռեցաւ փութով՝ մերձաւոր և հեռի, բարեկամ, ազգային և միախառն շրջանակաց մէջ։ Ամեն կողմանէ սկսան յորդել նամակները խնդակցութեան. զի շատերը ահաւորողով կը մնային լսել իրենց սիրելի Միաբանութեան տրուելիք հարուածին ի մարդկանէ, որով այս պարագայն Միախառն Միաբանութեան իբրեւ նորոգ հիմնարկութիւն մը համարեցան։ Գաղափար մը տալու համար խնդակցութեանց և խնդութեանց, զենմ հոս մի միայն նամակ մը զոր ի Սիրսիզէ (Դրանսիւվանիա) կը գրէր Հ. Աղեքսանդր ինճիհեան։

«Ջերկոսին թուղթ Գերապայծառութեանդ ընկալայ ի նմին աւուր Հոկտ. 7. ի գրելն յՕգոստոսի 29, ի կախ էր տակաւին ակնկալութիւն հաստատութեան Միաբանութեանս. իսկ յերկրորդումն որ ի 10 Սեպտեմբերի, լրացոյց և լրացոյց զփափաքելի ակնկալութիւն մեր, զոր երկիցս, և երկոց ընթերցայ ի խնդութենէ սրտիս, և իբրեւ աւետիս ցնծութեան համբուեցի ընդ ամենայն տեղիս՝ ի մեծ զարմացումն ամենեցուն, մանաւանդ քահանայից և կրօնաւորաց տեղոյս, որոց անհաւատայ իմն թուէր կալ և մնալ մեզ և եթ ախիսիտ և անփոփոխ յայս համատարած կործանմանէ...»։

Ընդ հասանել աւետարար թղթոյն՝ յառաջիկայ կիրակէի մեծածայն աւետարանութեամբ քարոզեցի յեկեղեցւոյ զազգի ազգի և զմեծամեծ գործս խնամք զթոթեան և պաշտպանութեան ամենօրհնեալ Կուսին, յորս և զմեր կրօնիս խնամս, պատմելով համառօտիւ զվարս բազմերախտ չօր մերով Միախառն Արքայի, և զսրտառու իտալի նորա առ կոյսն Վարիամ, և առ լուսաւորութիւն ազգիս, և թէ զհարկը սքանչելի նպատուիք պահեալ զնա ի պէսպէս ալէկոծութեանց և հակառակութեանց, կանգնեալ մեր ի սկզբան, և այժմ յանկանելին նորա միտանգամ, հաստաւ տալ պահեաց անսասան ի համատարած կործանմանէ։ Յետ քարոզութեան, ի թափոր ելեալ, և զՍրբութիւն ի բազմոցի եղեալ, երգեցաք միաբան «Ջրեղ Աստուած» գոհութիւն։

Իսկ Հ. Միքայէլ Չամչեան, պատմահայրը, այսպէս կը գրէր ի Կ. Պոլսոյ Հոկտեմբ. 25ին. «Աւետարանիս գիր Սրբութեանդ, գրեալ յ1 Սեպտեմբերի, եհաս յ17 Հոկտեմբերի. որոտաց սիրտ մեր յառնուլ զձայն նորուն փառք և զոհութիւն ամենաթագաւորին բարձրելոյ. և բարեբանեալ Ս. Աստուածածին Օգոստոսփայլ մերոյ տիրուհոյն։ Մեծ արար տէր զառնել իւր ընդ մեզ, մեծարեցուք և մեք զանուն նորա ի միասին միախորհուրդ խոնարհութեամբ։ Ազգաբարոսութիւն մեծ է մեզ այս, զի մեծապէս խոնարհեցուք. զի յիմաստութեան բարձրացուք. զի լիցուք ծառայք կենդանւոյն յախտնից։

Առաջին ունիմ ծանուցանել ինչ ինչ. ա. յառնուլ մեր զվճիռն, առժամայն ոչ հրատարակեցաք, այլ միմանց միայն յերկելի բարեկամաց յայտնեցաք՝ ակն ունեւով թէ՛ յայլոց լինիցի հաշակեալ, մանաւանդ ի դէսպանէն, բ. զնալ աշխարհականաց առ դեսպանն վասն շնորհակալութեան՝ ոչ յաշողեցաւ, յերկելի նոցա ի տրութենէս, գ. մեք խորհիմք զնալ առ նա, զի յայսմ չիք երկելիլ

վասն մեր, զի ի խնդրելն ունիմք պատասխանել՝ թէ ի ջնջելն վեհին զամենայն մենաստանս՝ զմեզ հիւր համարելով ինքեան, եթող զմեզ ի մերում վիճակի. ք. ունիմք զեկուցանել մոնսինիոս մարքուէզին, և ըստ խորհրդոց նորա շարժիլ ըստ բերելոյ իրացն. և. էյրեի Ապրոյիանք ունին իւրացուցանել ինքեանց զայս գործ, զի լուաք գրեալ ձեր առ նա ի Փարիզ վասն այսր, և նորա յաշողեալ իցէ. ևն. զ. թուի թէ բարւոք լինէր արձանացուցանել զսոյն ի կազէթայս ըստ պատշաճի կարգելով զիրոն»:

Այսպէս առ Աստուած զոհութեամբ՝ Միաբանութեան ամեն տուներուն մէջ, փակուեցաւ զրեթէ քան տարուան տազնապ մը. և Միաբանութիւնը ազաւնով իր կեանքին վրայ, աւելի հանգիստ սրտով, աւելի եռանդով կրցաւ զբաղիլ իր գրաւութեան և առաքելական վաստակներուն, որոնց վրայ խօսիլը իմ նիւթէս դուրս է, և տենչացողը կրնան գտնել լիուրի Հ. Բարսեղ վ. Սարգիսեանի էրկնարիպոսմայ Գրախան Գործունէութիւն Միաբանութեան Վիճակոյ բազմամասնու հրատարակութեան մէջ, սպազորուած՝ յամին 1905: Բազմավէպի նպատակն էր միայն Նապոլէոնի մահուան հարիւրամեկի առթիւ երախտագիտութեան պսակներ դնել Անոր և Եւգինէոս Բոհանոնէ իշխանին շիրիմներուն վրայ, Եւ երախտագիտութեան այս պսակները թէպէտ աղքատին, նուազ շքեղ չեն քան ոսկեղափնի պսակները, որոնք զարդարած են, կը զարդարեն և պոխի զարդարեն մեծ Աշխարհակալին, Մեծ Օրէնագէտին շիրիմը Էնվալիդներուն մատրան մէջ՝:

*
*
*

Վենետիկոյ Միաբանութեան Միաբանութեան տազնապները և փրկութիւնը համառօտիւ պատմած ժամանակ, չեմ կարող գտնէ ակնարկութեամբ մը չլիշել Միաբանութեան միւս Որդիքը՝ որոնք մեղուաջան կը վաստակէին ի Տրեստ:

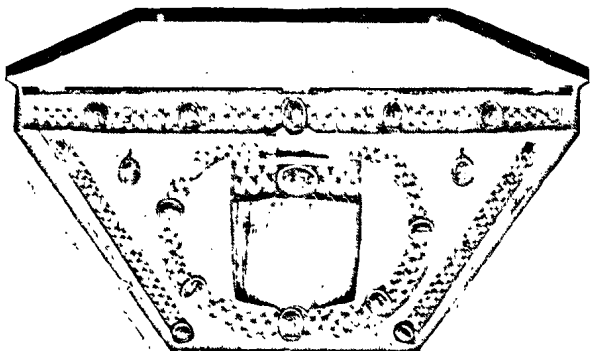
Նոքա ևս ունեցան իրենց դառն և չարատանջ օրերը, թերևս սաստկագոյնը յոյժ քան ինչ որ իրենց նորարարը ի Վենետիկ: Որքեպիսկոպոս Ընդհ. Աբրահայն Աստուածատուր Բարիկեան, ստիպուեցաւ դիմել ի Միլան առ փոխարքայն Եւգինէոս, որ սիրով ընդունեցաւ զինքը և խոստացաւ ամեն կարելի օգնութիւն: Բայց նորակազմ Լիբերիէի թագաւորութեան վրայ ինքը չունէր իշխանութիւն մը, ուր հրամանատար էր մարաշխատն Մարմոն: Ինքը պէտք էր գործել ի Պարիս, և սակայն իր և Նապոլէոնի

1. Մեծ կայսեր Լուի եղբոր, Թագաւոր Հուանտոյ երկրորդ որդին, կայսրն Լուի Նապոլէոն Գ. որդի Թագուոյն Հորհենսայ Բուհանոն, եղբայր Եւգինէոս իշխանին, զիտակ իր մօրեղբորը համակրանաց Միաբանութեան համար՝ իր իզգաների մեծադիր պատկերը կայսերական նշանազանաւոր, գործ Վինթրհաւաք նշանաւոր նկարչի, զկած է Միաբանութեան. զարմեալ ի նուր Մատենադարանի զրկած է Եղիպոսի Հնախօսութեան, Պատմութեան վրայ տպագրեալ մեծածախ բազմաթիւ Հատորները: Մարմանն Վարժարանի ալ ի Պարիս թղթատարական շատ արտօնութիւն շնորհած էր:

Միաբանութիւնը ունեցած է ուրիշ Թանկագին ընծայ մը, արժան Նապոլէոն Երկրորդի Մեծին Նապոլէոնի Արժուէթազ (Aiglon) կոչուած որդւոյն. յամին 1811 ի Պարիս, վաթնանեալ ի վեհնա, յամին 1832, գործ Մեծին Կանովայ, որ արժանացուցած էր զմեծ կայսրը զկայ դիրքով, և նորա ընտանեաց զանազան անձինք. Նապոլէոն Բ. ի արժան ներկայացուցած իրը Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ մը, նուէր է Գերապայծառ Կանովայի, եղբայր մեծ արժանագործին: Վերջին ժամանակացս հրատարակուած վաւերագիրք և նամակներն նոր լոյս մը տուած են Արժուէթազին նկարագրին: Նա կը զգար որուն զաւակ ըլլալը և կը փափաքէր նմանել հորը, իսկ իւր պապը Փրանսկոս Ա. Էր Լանար «գեղեց օյրինէլ Երկրորդ Եւգինէոս իշխան մը»:

մէջ ծագած էին գծաւորութիւնը ընտանեկանը: Որով Միաբանութեան դիմումները ոչ միայն չունեցան արդիւնը, այլ և ծանր կացութիւն մը առաջ բերին: Այն ատեն արթուն երազութեամբ և խրախուսով Միաբանութիւնը դիմեց ի վեհնա, ուր ծանօթ նախապէս, զրկարաց ընդունուեցաւ կայսրէն և մեծամեծներէն: Եւ այս էր ի պաշտպանութենէ Ս. Կուսին, այսպէս տրամադրած ըլլալով աստուածային Նախախնամութիւնը: Զի ինչպէս Միաբանութիւնը ի վեհաւոր բերուած էր ի Մոռայէ, ուր անհնար էր զարգացումն առաջադրուած. այսպէս վեհնայի Միաբանութիւնը չէր կրնար ունենալ ի Տրեստ այն միջոցները, որովք փայլեցաւ աշխարհի նշանաւոր և իմացական մայրաքաղաքին մէջ պատուեալ ի կայսերէ և ի կայսերական Տանէ, յարգուած Հոգեւորականութենէ, յազնուականաց և ժողովրդէն, տալով Ազգին թէ սրբակենցաղ և թէ գիտնական միանձունը, ի պարծանս Մեծին Մխիթարայ:

Հ. ՄԻՆԱՍ ՆՈՒՐԻԻԱՆ

Նուէր Նաքուլէոնի Ա. առ իւր ամուսնոյն արծիոցսուծի
Մարիա Լուիզա
(Մամակալ, սպարանջանց և քառամանեակ. — ի Թանգարանի Ս. Ղազարոս)